

De varkenssector: Minder mest, meer merknamen

Jan Willem van Gelder

Discussienotitie in opdracht van Milieudefensie en FNV, September 1996

Nederland verzuipt in de mest. Om het milieu te redden, zal het aantal varkens drastisch moeten afnemen. Dat is zuur voor sommige boeren, die hun bedrijf zullen moeten beëindigen. En het is ook slecht nieuws voor de werknemers in de bedrijfstak, van veevoerb企业n tot slachterijen. Door het mestbeleid van de overheid zal de recente sanering in de varkensslachterijen binnenkort door een nieuwe reorganisatie gevolgd worden.

Het is dus niet zo gek als varkenshouders en werknemers in de sector zich afvragen of dat mestbeleid nou wel zo nodig is. Loopt het echt zo'n vaart met de aantasting van het milieu door het mestoverschot? Of is dat stemmingmakerij door de milieubeweging, zoals boze boeren regelmatig roepen?

Het gaat echt mis

Jammer genoeg gaat het ècht mis. Wie zijn kop niet in het zand steekt, ziet dat het mestoverschot volkomen uit de hand loopt. Er wordt veel meer varkensmest geproduceerd dan gebruikt kan worden voor de teelt van veevoer en akkerbouwproducten. Daardoor komt er teveel ammoniak in de lucht, en verdwijnen er teveel fosfaten en nitraten in het grondwater. Ammoniak is de belangrijkste oorzaak van zure regen, die alle bos- en natuurgebieden in Nederland bedreigt. Door de fosfaten en nitraten worden alle dieren en planten in onze sloten, rivieren en meren vervangen door een groene algenmurrie. Zwemmen en vissen is er straks niet meer bij, en het kost miljoenen om ons drinkwater weer drinkbaar te maken.

De Stichting Natuur en Milieu schat dat in het jaar 2000 de landbouw jaarlijks een schade van zo'n 450 tot 600 miljoen gulden aan het milieu zal aanrichten, wat in 2015 zal zijn opgelopen tot een miljard per jaar. Veel van deze schade zal niet te herstellen zijn. Als er niet snel iets gebeurt aan het mestprobleem, zitten onze kinderen straks met de rotzooi.

Meer, meer, meer

De varkenshouderij, een bedrijfstak waar heel Nederland vroeger trots op was, zadelt ons nu met grote en dure problemen op. Hoe kon het zo uit de hand lopen? De voornaamste reden daarvoor is natuurlijk de gigantische groei van het aantal varkens na de oorlog. In 1950 waren er nog maar 1,6 miljoen varkens in Nederland, nu zijn het er 13,9 miljoen. Geen gebied ter wereld telt zoveel varkens per hectare. En dat geldt helemaal voor de zandgronden van Brabant, Limburg en Gelderland, waar de meeste varkenshouders geconcentreerd zitten.

Het aantal varkens is zo enorm toegenomen omdat iedereen die er mee te maken had de varkenshouderij jarenlang sterk stimuleerde. Vroeger was er minder bekend over de milieuproblemen die mest veroorzaakt, of besteedde men er gewoon geen aandacht aan. Want meer varkens betekende meer winst voor de bedrijven in de sector, en een sterkere economie.

De banken stonden altijd klaar met riante kredieten. Veevoerfabrikanten ontwikkelden beter en goedkoper voer. De overheid verleende allerlei subsidies, en zorgde voor voorlichting en een goede gezondheidszorg. De slachterijen investeerden telkens in nieuwe slachthaken, en de handel verhoogde de varkensprijs zo gauw het aanbod achterbleef. En laten we eerlijk zijn: ook de

vakbonden zagen het liefst dat de varkensproductie bleef groeien, want dat was goed voor de werkgelegenheid.

Deze gezamenlijke inspanningen hebben heel wat opgeleverd. Zelf eten we ongeveer één kwart van het aantal varkens dat jaarlijks in Nederland wordt geboren. De andere driekwart gaat naar het buitenland. De helft wordt hier geslacht en als vlees of vleeswaren uitgevoerd, en bijna één kwart wordt levend geëxporteerd. Van die levende uitvoer bestaat de helft uit biggen, die dus nog nauwelijks mest hebben geproduceerd. De andere helft van de levende export bestaat uit bijna 2,7 miljoen vleesvarkens. Die zorgen hier wel voor mest, maar niet voor werkgelegenheid in de slachterijen en vleesverwerkende industrie.

Na Denemarken is Nederland de grootste exporteur van varkens en varkensvlees in de Europese Unie. Tweederde van die export gaat naar Duitsland en Italië. Jaarlijks levert de export van de Nederlandse vee- en vleessector 10,6 miljard gulden op.

Varkensvlees is een bulkproduct

Toch is de varkenssector allang geen succesverhaal meer. Want in de race naar een steeds hogere productie werd niet alleen aan het milieu volledig voorbijgelopen. Een ander groot probleem is dat de relaties van de slachterijen met hun toeleveranciers (de varkenshouders) en hun afnemers (slagers en supermarkten) hopeloos verouderd zijn.

In feite wordt het Nederlandse varkensvlees op een heel primitieve manier verkocht. Zeker als je bedenkt dat de kwaliteit ervan relatief goed is. De varkenshouders zijn meestal vakmensen, die werken met de modernste technieken. De veevoerfabrikanten zijn zeer inventief in het verwerken van allerlei soorten afval tot hoogwaardig en goedkoop veevoer. De veterinaire gezondheidszorg staat op een hoog peil, en bij het slachten heeft hygiëne een hoge prioriteit.

Maar vreemd genoeg wordt het Nederlandse varkensvlees nergens als kwaliteitsproduct verkocht. Het heeft vrijwel nooit een merknaam of een kwaliteitslabel. Niemand in Duitsland of Italië weet welke boer of welke slachterij verantwoordelijk is voor zijn Nederlandse karbonade. En de prijs schommelt voortdurend, wat voor kopers ook heel lastig is. Nederlands varkensvlees is een bulkproduct, net zoals zand of graan.

Dat komt omdat de Nederlandse slachterijen elkaar liever de tent uitvechten dan ook maar iets samen te doen. Daarom gaan alle slachterijen en handelaren op hun eigen houtje de grens over met een vrachtwagen vol varkensvlees of levende varkens. Geen van hen is groot genoeg om te kunnen investeren in een goede afzetorganisatie in het buitenland, die een merknaam of een kwaliteitslabel kan promoten. Dus verkopen ze allemaal hetzelfde vage product, Nederlands varkensvlees, en moeten ze maar afwachten hoe de marktprijs daarvan zich ontwikkelt.

Gevaarlijk en niet slim

Zo'n situatie is gevaarlijk. Als er geen verschillende merknamen zijn, kan één sjoemelende boer of handelaar de boel voor de hele Nederlandse varkenssector verpesten. Toen een paar jaar geleden een paar Nederlandse varkens blaasjesziekte bleken te hebben, gooide Italië de grenzen dicht voor al het Nederlandse varkensvlees. In diezelfde tijd bleken er gifresten in een aantal flesjes Perrier te zitten. Dat was een strop voor Perrier, maar de andere Franse producenten van bubbelwater werden er niet op aangekeken.

Het levert ook minder op als je geen onderscheid maakt tussen verschillende merken varkensvlees. Unilever verkoopt in Nederland wel vier verschillende wasmiddelen. Volgens de Consumentenbond wassen ze allemaal net zo schoon, hoewel het ene wasmiddel veel duurder is dan het andere. Maar

ze verkopen alle vier goed, omdat de uitstraling en reclame van ieder merk weer andere groepen klanten aanspreekt.

Nederlands grootste concurrent, Denemarken, laat zien hoe het wel moet. Alle Deense slachterijen werken samen in één sterke exportorganisatie, die groot genoeg is om in het buitenland Deens varkensvlees onder verschillende merknamen te promoten. En om de buitenlandse afnemers een stabiel prijsniveau te garanderen.

Vrije ondernemers

Niet alleen hun afzet hebben de slachterijen slecht geregeld, maar ook hun inkoop. Alle slachterijen zijn, om hun slachtcapaciteit te kunnen benutten, geheel of gedeeltelijk aangewezen op de vrije markt. Een deel van de boeren verkoopt zijn varkens via langlopende contracten aan telkens dezelfde slachterij. Maar de meeste varkenshouders wachten elke week weer af welke slachterij of handelaar de hoogste prijs biedt. Om hun slachthaken vol te krijgen, en om de concurrentie dwars te zitten, betalen slachterijen dan regelmatig een varkensprijs die voor hen verliesgevend is.

Aangemoedigd door zulke hoge prijzen gaan veel boeren dan snel hun bedrijf uitbreiden, wat na enige maanden weer leidt tot meer aanbod dan de slachterijen aankunnen. De prijzen kelderen, en het overschot aan varkens wordt levend geëxporteerd. Sommige boeren gaan failliet, waardoor er na enige maanden weer te weinig varkens zijn om alle slachterijen te laten draaien. Dus schieten de prijzen weer omhoog. Dit voortdurend heen en weer joënen van prijs en aanbod gebeurt in meer bedrijfstakken. Maar omdat het nergens zo regelmatig en extreem gebeurt als in de varkenssector, noemen economen dit een varkenscyclus.

Zo'n varkenscyclus is niet goed voor de ontwikkeling van de bedrijfstak, dat weten de slachterijen ook wel. Maar de varkenshandel, liefst in een achterzaaltje van een café, is zo diep geworteld in de cultuur van de sector dat er moeilijk verandering in valt aan te brengen. Veel varkenshouders denken dat ze geen vrije ondernemers meer zouden zijn als ze hun varkens niet elke week aan een ander zouden kunnen verkopen. Onzin natuurlijk, alle Nederlandse melkveehouders leveren hun leven lang aan dezelfde fabriek en zijn ook vrije ondernemers.

Maar de varkenshouders geloven nu eenmaal in die mythe, al gaan ze eraan onderdoor. In de afgelopen twee jaar zijn van de 27.000 Nederlandse varkenshouders er maar liefst 4.500 gestopt. Toch nam het aantal varkens nauwelijks af, omdat de overblijvers bleven uitbreiden. De een z'n dood is de ander z'n brood, zo gaat dat met vrije ondernemers.

De slachterijen zouden deze cultuur kunnen en moeten doorbreken. Als ze kunnen samenwerken, want anders lopen de varkenshouders naar de concurrentie. Maar, zoals gezegd, de slachterijen vechten elkaar helaas liever dood dan dat ze samenwerken.

Werknemers de dupe

De slachterijen kopen dus varkens op een ouderwetse manier in, en verkopen hun varkensvlees op net zo'n ouderwetse manier. Daardoor is het verschil tussen de prijs die ze voor hun vlees krijgen en de prijs die ze voor de varkens betalen, niet erg groot. Ze werken met erg lage marges. Dat is leuk voor de consument, want de prijs van varkensvlees is de afgelopen twintig jaar gelijk gebleven! Maar voor de meeste slachterijen betekent het dat ze alleen op de been blijven als ze een gulle bank achter zich hebben.

Het zijn vooral de werknemers in de slachterijen die de dupe worden van deze lage marges. Om de kosten te drukken wordt de werkdruk steeds verder opgevoerd, en worden arbeidstijden geflexibiliseerd. Terwijl werken in een slachterij erg zwaar en vuil werk is, zijn de werkgevers niet in staat om daar goede arbeidsvoorwaarden tegenover te stellen. Of om te investeren in verbetering

van de arbeidsomstandigheden. Het ziekteverzuim in deze sector ligt dan ook erg hoog. Weinig werknemers halen gezond hun pensioen, de meesten zijn voor die tijd opgebrand.

Dat geldt vooral voor de uitbeenploegen, die door veel slachterijen worden ingehuurd voor het zwaarste werk. Stoere jongens werken zich in zo'n ploeg een paar jaar goed betaald uit de naad, waarna ze bijna allemaal arbeidsongeschikt raken.

Tegen dit soort excessen vechten de vakbonden al jaren. Maar de overheersende mentaliteit in de sector is dat goede arbeidsomstandigheden niet belangrijk zijn. Pas nu de nieuwe Ziektewet werkgevers laat meebetalen aan het ziekteverzuim, komt er wat verbetering in. Toch blijft het probleem bestaan dat er weinig geld is voor goede arbeidsvoorwaarden of voor modernisering van gebouwen en apparatuur, omdat de marges van de slachterijen zo laag zijn.

Capaciteitsuitbreiding geen oplossing meer

Van oudsher proberen slachterijen hun marges te verbeteren door hun capaciteit uit te breiden. Meer slachthaken of een hogere bandsnelheid. Dat kost niet veel extra, en levert wel een hogere productie op. En dat verbetert dus de marges.

Maar omdat elke slachterij voortdurend de capaciteit uitbreidt, ontstaat er telkens weer een tekort aan varkens. Of anders gezegd: er ontstaat overcapaciteit. Daardoor stijgt de varkensprijs, en verslechteren de marges van de slachterijen weer. De zwakste slachterijen leggen in zo'n situatie het loodje. Tussen 1989 en 1995 daalde het aantal varkensslachterijen van 63 naar 30, met alle sociale gevolgen van dien.

Omdat de hogere varkensprijs de boeren bovendien stimuleert om meer biggen te gaan mesten, lost de overcapaciteit op den duur vanzelf op. Zo blijft de varkenscyclus maar doordraaien: telkens meer varkens, meer mest, meer milieuproblemen.

Door het mestbeleid van de overheid is daar de laatste jaren wel enige verandering in gekomen. Varkenshouders hebben een bepaalde hoeveelheid mestproductierechten, wat betekent dat ze hun varkensstapel niet zomaar kunnen uitbreiden. De overcapaciteit in de slachterijen wordt dus niet meer vanzelf opgelost door een groter aanbod van varkens.

Sindsdien wachtten alle slachterijen af of de concurrentie eerder failliet zou gaan dan zichzelf, waardoor de overcapaciteit zou verdwijnen. Maar in april 1995 was het water iedereen tot de lippen gestegen. Eindelijk wist het productschap Vee en Vlees toen tot een overeenkomst te komen over een warme sanering van de varkens- en runderslachterijen.

In de afgelopen anderhalf jaar zijn in de varkenssector 3,6 miljoen slachthaken, zo'n twintig procent van de totale capaciteit, uitgekocht. Zestien varkens- en runderslachterijen zijn gesloten, 600 werknemers hebben hun baan verloren. Maar de kruitdampen zijn nog niet opgetrokken of de overblijvende slachterijen komen al weer met nieuwe uitbreidingsplannen. Zodat het hele circus weer van voren af aan kan beginnen.

Minder mest betekent minder banen

Al sinds 1986 kent Nederland een mestwetgeving. Toch is sindsdien de fosfaatuitstoot door de landbouw nog maar met 15 procent gedaald, en de nitraatuitstoot met niet meer dan 2 procent. Als we zo doorgaan lossen we het probleem nooit op, beseft ook het kabinet. Er zijn dus hardere maatregelen nodig.

In oktober 1995 publiceerde het kabinet daarom de Integrale Notitie mest- en ammoniakbeleid. Daarin worden maatregelen aangekondigd die ervoor moeten zorgen dat in het jaar 2005 het

mestoverschot verdwenen is. De voeding van varkens kan nog verbeterd worden, waardoor per varken minder fosfaten, nitraten en ammoniak wordt geproduceerd. Stallen kunnen worden aangepast, waardoor er minder ammoniak de lucht in gaat. Mestoverschotten in een bepaalde regio kunnen door akkerbouwers in een ander gebied gebruikt worden. En mest kan in fabrieken verwerkt worden tot mestkorrels voor de buitenlandse markt, hoewel het kabinet daar nu minder van verwacht dan een paar jaar geleden.

Maar al deze maatregelen bij elkaar leveren volgens het kabinet nog te weinig op. Daarom is er ook een fonds van 475 miljoen gulden opgezet, waarmee mestproductierechten kunnen worden opgekocht. Met als doel: het verminderen van het aantal varkens in Nederland. Dat geld zal dus gebruikt worden om varkenshouders die dat willen te helpen om hun bedrijf te sluiten. Bijvoorbeeld door het versneld afbetalen van de leningen die ze bij de bank hebben lopen.

Overigens is het nog lang niet zeker dat dit fonds ook echt voor dit doel gebruikt gaat worden. LTO-Nederland, de overkoepelende organisatie van boeren en tuinders, vindt dat het hele fonds besteed zou moeten worden aan het stimuleren en subsidiëren van technische maatregelen om het mestprobleem in te perken. Het is nog onzeker of ze het kabinet daarvan weten te overtuigen.

Maar laten we voorlopig uitgaan van de plannen uit de Mestnotitie. Het opkopen van mestproductierechten betekent minder varkens. En dat betekent minder banen, in de varkenshouderij, de slachterijen en de veevoerindustrie. Het kabinet schat zelf dat er in de varkenshouderij 700 banen verloren gaan. Door het Landbouw-Economisch Instituut in Den Haag is berekend dat tot het jaar 2010 door het totale maatregelenpakket van het kabinet er 8.300 banen verloren zullen gaan in de bedrijfstak, waarvan 3.400 in de slachterijen en de veevoerindustrie.

En dan nog is het mestprobleem niet opgelost! Volgens Paul van Sambeek van Vereniging Milieudefensie is het kabinet veel te optimistisch over de mesthoeveelheden die gebruikt kunnen worden voor de productie van veevoer en akkerbouwproducten. "Het Nederlandse milieu kan per jaar niet meer dan 140 miljoen kilo fosfaat aan. Omdat er ook fosfaat uit andere bronnen komt, mag de veehouderij niet meer dan 107 miljoen kilo per jaar produceren. Nu is dat 210 miljoen kilo, en de doelstelling van het huidige beleid is om de jaarlijkse productie terug te brengen tot 185 miljoen kilo. Zelfs als dat lukt, zullen er nog grote hoeveelheden fosfaat in het grondwater terecht blijven komen. Om echt te zorgen dat het milieu niet verwoest wordt, zal de mestproductie ongeveer gehalveerd moeten worden. En dus zal de varkensstapel veel verder moeten inkrimpen."

Minder vlees eten

Bovendien kleven er aan de productie van (varkens)vlees nog meer bezwaren, die de werkgelegenheid in deze sector in de toekomst negatief kunnen gaan beïnvloeden. In vergelijking met plantaardige voedingsmiddelen zijn namelijk voor de productie van vlees heel veel grondstoffen en energie nodig. Zelfs zoveel, dat het onmogelijk is om iedereen in de wereld net zoveel vlees te laten eten als wij nu doen. Toch zullen mensen in andere delen van de wereld waar de welvaart toeneemt, bijvoorbeeld in Azië waar meer dan de helft van de wereldbevolking woont, net zo rijk willen leven als wij. Dus ook gevarieerder en luxer willen eten.

Dat betekent dat we op den duur wel gedwongen zullen worden om minder vlees te gaan eten. Volgens een recent onderzoeksproject van de overheid met de futuristische naam Novel Protein Foods, kan dat voor de consument vrij ongemerkt gaan. In het jaar 2035 zou 40 procent van onze vleesconsumptie vervangen kunnen zijn door vleesvervangers op basis van planten en zelfs schimmels! Die vleesvervangers zouden dezelfde smaak, geur en structuur als vlees kunnen hebben, zodat je er in hamburgers, worst, gehakt en snacks niets van merkt.

Wie er wel wat van merken, zijn natuurlijk de werknemers in de vleessector. Volgens het onderzoeksproject zou de werkgelegenheid in de vleessector sowieso al dalen tot 71.000 arbeidsplaatsen in 2035, door de mestproblemen en door automatisering. Nu tellen de slachterijen en de vleesverwerkende industrie nog 141.000 arbeidsplaatsen. Als de overheid ook nog eens de consumptie van vleesvervangers gaat stimuleren, zou de werkgelegenheid in de vleessector wel eens verder kunnen dalen tot 49.000 arbeidsplaatsen in 2035. Daar staan dan 7.000 nieuwe arbeidsplaatsen in de productie van vleesvervangers tegenover. Het onderzoeksproject schat dus dat er in totaal 15.000 arbeidsplaatsen zullen verdwijnen als gevolg van de opkomst van vleesvervangers. Uit het oogpunt van werkgelegenheid is dat een nogal somber scenario.

Wat moet de vakbond doen?

Laten we de belangrijkste trends nog eens op een rijtje zetten. Sinds de oorlog is de Nederlandse varkenssector onstuimig gegroeid. Iedereen deed daaraan mee, alles was gericht op meer, meer, meer. Nu realiseren we ons dat we te ver zijn doorgeschoten: de sector zal moeten krimpen. We zijn het aan het milieu en onze kinderen verplicht om ervoor te zorgen dat het mestoverschot wordt teruggedrongen. En omdat er op deze aardbol steeds meer monden gevoed moeten worden, bij voorkeur met smaakvolle dingen, zullen wij ook nog eens onze vleesconsumptie moeten gaan verminderen.

Dit is slecht nieuws voor de werknemers in de veevoer- en vleesindustrie. Zeker nu er net een sanering van de slachterijen achter de rug is. Maar een goede vakbond sluit zijn ogen niet voor slecht nieuws. Zo'n vakbond zal proberen om daar een goed antwoord op te vinden.

Een vakbond moet de belangen van zijn leden verdedigen. Behoud van werkgelegenheid heeft dan ook een hoge prioriteit. Maar de Voedingsbond FNV beseft ook dat het geen zin heeft om de milieuproblemen van de varkenshouderij te ontkennen, of het milieubeleid te bestrijden. Wie even stilstaat bij wat al die mest doet met de natuur en het milieu van Nederland, zal dat ook niet over zijn hart kunnen verkrijgen. Bovendien is het kortzichtig. De milieuproblemen zijn zo groot en overduidelijk, dat er hoe dan ook maatregelen genomen zullen worden om ze op te lossen.

Dat erkent de FNV ook. Op het congres Veelkleurige Vooruitzichten in 1994 werd bijvoorbeeld de volgende motie aangenomen: "Milieubehoud heeft, daar waar kritische grenzen dreigen overschreden te worden, voorrang op economische doelstellingen, ook als het economisch slechter gaat. In dat geval aanvaardt de FNV dat milieu boven werk en boven inkomen gaat."

Een punt van discussie is wel hoe scherp en voortvarend het mestprobleem aangepakt moet worden. Hoe eerder, hoe beter, zou je kunnen denken. Want dan valt er nog wat te redden aan het milieu, en hoeft er ook minder hard ingegrepen te worden. Maar districtsbestuurder Henk van der Ploeg van de Voedingsbond FNV is het daar niet mee eens. "We accepteren het mestbeleid van de overheid", zegt hij. "Maar je kunt niet van ons verwachten dat we met Milieudefensie gaan pleiten voor een nog scherper mestbeleid. We vinden juist dat het beleid stapsgewijs uitgevoerd moet worden, want anders komt er een onaanvaardbaar grote druk op onze leden."

Een verkeerd uitgangspunt, vindt Paul van Sambeek van Milieudefensie. "Milieumaatregelen betekenen soms een verlies aan arbeidsplaatsen. Maar is dat nou zo erg als het gaat om rotwerk? Waarom bijt de vakbond zich toch vast in het behoud van zinloos werk? Er zou veel meer energie gestoken moeten worden in het creëren of betaalbaar maken van leuk werk."

Geld nodig om te krimpen

Of het nu snel of langzaam gaat, de varkenssector zal naar alle waarschijnlijkheid de komende decennia sterk krimpen. Minder mest, minder varkens, minder banen. De uitdaging voor de vakbond is om dat op een sociale manier te laten verlopen. Terwijl de varkenssector in het verleden

onbeheerst en bijna asociaal is gegroeid, zal de vakbond ernaar moeten streven om deze bedrijfstak nu op een beheerste en sociale manier te laten krimpen.

Hoe dat moet, valt niet een-twee-drie te zeggen. Maar duidelijk is wel dat er geld nodig is. Er is geld nodig om te investeren in herscholing, bijscholing en omscholing van de werknemers in de bedrijfstak, er is geld nodig voor goede afvloeiingsregelingen, er is geld nodig voor nieuwe investeringen door de slachterijen in vervangende werkgelegenheid. Bijvoorbeeld in de verwerking van vleesvervangers - waarom niet?

Op dit moment heeft het kabinet 475 miljoen ter beschikking gesteld voor het terugdringen van het mestoverschot. Maar de betrokken vakbonden - Voedingsbond FNV, Industriebond FNV, Voedings- en Industriebond CNV - vinden dat het mestbeleid gevolgen heeft voor de hele sector, terwijl de overheid maar een klein deel van de sector (de boeren) financiële steun biedt. Zij pleiten er daarom voor om een deel van het fonds te gebruiken voor omscholing van diegenen in de slachterijen en veevoerindustrie die door het mestbeleid hun baan verliezen.

Paul van Sambeek van Milieudefensie is het daar absoluut niet mee eens. "Voor mestproductierechten betaal je zo'n 45 gulden per kilo fosfaat. Met dit fonds kan daarom de fosfaatproductie met niet veel meer dan 10 miljoen kilo per jaar verminderd worden, terwijl een vermindering van 100 miljoen kilo per jaar noodzakelijk is voor het milieu. Dit fonds moet daarom voor honderd procent gebruikt worden voor het opkopen van mestproductierechten. En niet voor technische maatregelen, zoals LTO-Nederland wil, of voor sociale maatregelen, zoals de vakbonden willen. Daarvoor moet dan maar extra geld gezocht worden, bijvoorbeeld door een verhoging van de BTW op vlees van 6 naar 17,5 procenten. Dat willen wij wel samen met de vakbonden bepleiten."

Maar ook als de overheid met extra geld voor de werknemers in de sector over de brug komt, zal dat op termijn niet voldoende zijn. Daarnaast zal ook de sector zelf voldoende geld moeten verdienen om te besteden aan een sociaal verantwoorde krimp van de werkgelegenheid. Er zal voldoende loonruimte moeten zijn om de sociale krimpplannen van de bonden te kunnen realiseren.

Leren van Denemarken

Tal van onderzoeken en deskundigen hebben al aangegeven hoe die loonruimte verdiend zal moeten worden: de slachterijen moeten een voorbeeld nemen aan de Deense concurrentie. Ze zullen door samenwerking een goede exportorganisatie op moeten bouwen, die in het buitenland een of meerdere merken of kwaliteitslabels voor varkensvlees aan de man kan brengen. Alleen dan kunnen de slachterijen hun producten met hogere marges verkopen, waardoor ze geld hebben voor een verantwoord personeelsbeleid.

Bij zo'n samenwerking hoeven niet alle Nederlandse slachterijen betrokken te zijn, dat lijkt in Nederland een brug te ver. Maar ieder samenwerkingsverband moet wel groot en kapitaalkrchtig genoeg zijn om te kunnen investeren in verkoop en marketing.

En op de binnenlandse markt moet in feite hetzelfde gebeuren, waarbij samenwerking met supermarkten van doorslaggevend belang is. Supermarkten bieden hun consumenten nu wèl verschillende merken rundvlees (Greenfields bij Albert Heijn) en eieren (scharrel-, gras- en viergraneneieren) aan, maar in het varkensvleesvak ligt alleen maar eenheidsworst.

Hoewel, in sommige supermarkten en slagerijen zijn er twee echte merken te vinden: scharrelvarkensvlees en, op nog kleinere schaal, biologisch-dynamisch varkensvlees. Volgens Paul van Sambeek van Milieudefensie wordt het scharrelvarkensvlees binnenkort niet alleen diervriendelijk, maar ook milieuvriendelijk geproduceerd. "Wij hebben in september 1995 met de Nederlandse Vereniging voor Scharrelvarkenshouders een overeenkomst gesloten waarin is

afgesproken dat zij binnen een paar jaar zullen voldoen aan de scherpste normen voor een milieuvriendelijke varkensmesterij. Als tegenprestatie zullen wij scharrelvarkensvlees gaan promoten."

Het scharrelvarkensmerk heeft een marktaandeel van niet meer dan een procent in Nederland, en het biologisch-dynamische varkensvlees nog veel minder. Maar volgens Van Sambeek kunnen de slachterijen er wel van leren. "Op de lange termijn vinden wij dat alle varkenshouders over moeten gaan op een volledig dier- en milieuvriendelijke manier van produceren. De huidige biologisch-dynamische varkenshouderij voldoet het meest aan die eisen. Maar nu is scharrel- en biologisch-dynamisch vlees wel een paar gulden per kilo duurder, en veel consumenten vinden dat te duur. Ik denk daarom dat er ruimte is voor tussenvormen: vlees dat wel milieuvriendelijker of diervriendelijker geproduceerd is dan gewoon varkensvlees, maar toch maar een paar kwartjes of een gulden per kilo meer kost."

Veel deskundigen zijn het met hem eens: een grote groep consumenten is best bereid iets meer voor zijn varkensvlees te betalen, als ze daarmee een betrouwbaarder, beter product denken te krijgen. Om dat te kunnen garanderen zullen de slachterijen dus ook de inkoop van varkens drastisch moeten moderniseren. Ze moeten langlopende leveringscontracten sluiten met streng geselecteerde varkenshouders, die zich moeten houden aan duidelijke normen voor hun manier van produceren. Daar staat dan een gegarandeerde prijs tegenover, die de varkenshouders de ruimte biedt om te investeren in bijvoorbeeld milieuvriendelijke stallen.

Meer verdienen met minder varkens

Van kwantiteit naar kwaliteit, dat is de omslag die de varkensslachterijen zullen moeten maken. Ofwel: meer verdienen met minder varkens. Dat is in ieders belang: de slachterijen, het milieu, de varkenshouders, en de werknemers in de bedrijfstak. Alleen de varkenshandelaren zullen er niet blij mee zijn.

Ook districtsbestuurder Henk van der Ploeg van de Voedingsbond FNV denkt dat zo'n omslag nodig is. Maar hij ziet het de slachterijen niet, of veel te langzaam, uit zichzelf doen. "Dat is een kwestie van cultuur. Men vertrouwt elkaar niet en wil niet samenwerken", denkt hij.

Als de werkgevers het niet kunnen, wie moet dan het voortouw nemen? Waarom niet de vakbond, in samenwerking met de ondernemingsraden van de slachterijen? Misschien is er zelfs een samenwerking met de milieubeweging mogelijk. Een samenwerking gericht op de omvorming van de varkenssector tot een gezonde bedrijfstak met normale arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden, en een sterk verminderde belasting van het milieu.

Henk van der Ploeg wijst het idee niet bij voorbaat af: "Wij zijn nooit vies geweest van samenwerking met de milieubeweging. Jammer genoeg zoekt de milieubeweging de laatste jaren veel meer samenwerking met werkgeversorganisaties, en wordt de vakbeweging vergeten. Maar als er concrete ideeën zijn over hoe je in de praktijk veranderingen en verbeteringen tot stand kunt brengen, dan sta ik daar zeker voor open."

Juist op regionaal niveau zouden vakbonden, ondernemingsraden en milieu-organisaties prima kunnen samenwerken. In Drenthe is zoiets al een keer geprobeerd met het Drents Landvarken, waarvoor het ministerie van Landbouw helaas een startsubsidie weigerde. Maar het idee is goed. Een bepaald soort varken, herkenbaar voor de consument, dat wordt gemest en geslacht volgens strenge dier- en milieunormen. Dat kan een product opleveren met een duidelijke merknaam en een hogere marge. Wat weer de ruimte biedt voor betere arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden in de slachterij. "Bovendien", zegt Paul van Sambeek van Milieudefensie, "krijgt de slachterij dan een duidelijk label, wat het werk minder anoniem maakt en meer status geeft."

Volgens Van Sambeek zijn zulk soort initiatieven broodnodig. "Op dit moment gaat het in de varkenssector zowel met het milieu als met de werkgelegenheid bergafwaarts. Mijn stelling is dat je uiteindelijk een gezond milieu nodig hebt voor een gezonde werkgelegenheid. De vakbond moet zich daarom veel actiever opstellen. Waarom pleit de bond niet voor een kleinere, duurzame sector met goede arbeidsvoorwaarden, plus vervangende werkgelegenheid in andere sectoren en andere landen?"